

ศูนย์ส่งเสริมศิลปาชีพ
ระหวางประเทศ
(อัครราชทูต)

งานศิลปหัตถกรรมประเภท การทำบาตร

“**บาตร**” เป็นภาชนะสำหรับใส่อาหารของพระภิกษุสงฆ์ ซึ่งใช้ในการรับบิณฑบาตในตอนเช้า บาตรถือเป็นหนึ่งในเครื่องอัฐบริขารทั้ง 8 ที่บัญญัติไว้ในพระธรรมวินัย

“**บาตรบุ**” คือคำเรียกบาตรที่เกิดจากกรรมวิธีการทำบาตร โดยการตีเหล็กขึ้นรูปด้วยมือ ที่เรียกว่า “การบุ” ถือเป็นภูมิปัญญาการทำบาตรพระที่มีมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา มีเอกลักษณ์ที่โดดเด่น คือ รอยตะเข็บ 8 ชั้นที่ปรากฏรอบบาตรจาง ๆ เมื่อเคาะจะมีเสียงกังวานคล้ายเสียงระฆัง บาตรที่ถูกต้องตามหลักพระวินัยต้องเป็นบาตรบุ ทำจากเหล็ก และดิน เท่านั้น

ส่วนประกอบของบาตร 1 ใบ ประกอบด้วย ขอบบาตร 1 ชั้น กงบาตร 2 ชั้น หน้าว้าวหรือกลีบบัว 4 ชั้น และโครงบาตร 1 ชั้น โดยใช้วิธีการเป่าเล่น (การเป่าเล่น หมายถึง การหยอดน้ำประสานทอง และผงทองแดง เพื่อเชื่อมเนื้อเหล็กเข้าด้วยกัน โดยจะทิ้งรอยตะเข็บไว้ให้เห็นจาง ๆ) เพื่อประสานส่วนประกอบแต่ละชิ้นเข้าด้วยกัน และนำมาตีด้วยมือเพื่อให้เกิดรูปทรง จึงค่อนข้างมีกรรมค่า เพื่อป้องกันการเกิดสนิม จนได้เป็น “บาตรบุทำมือ” แบบโบราณสะท้อนถึงภูมิปัญญาของบรรพบุรุษ และทักษะฝีมือเชิงช่างที่อยู่เคียงข้างพระพุทธศาสนามาช้านาน

เอกลักษณ์ที่สะท้อนภูมิปัญญา และทักษะฝีมือเชิงช่างของการ ทำบาตรแบบ “บาตรบุ”

การทำบาตร เป็นงานที่ต้องอาศัยการทำด้วยมือทุกขั้นตอน ตั้งแต่ช่างตีขอบ ช่างต่อบาตร ช่างประกอบกง ช่างแล่น ช่างลาย ช่างตี ช่างตะไบ เพื่อให้ได้มาซึ่งบาตรทำมือแบบโบราณที่มีจุดเด่นคือ รอยตะเข็บ 8 ชั้น จาง ๆ รอบบาตร บาตรที่เห็นสีดำที่พระภิกษุ สามเณรใช้กันทั่วไปเกิดจากภูมิปัญญาการบุบาตรจนเป็นรูปทรงด้วยมือทั้งหมด แล้วจึงนำมาทำขั้นตอนการระบมบาตร หรือการเผาบาตร เพื่อป้องกันสนิมเนื่องจากวัสดุทำจากเหล็กจึงจะทำให้เกิดสนิมได้ แต่การเผาจะช่วยลดคาร์บอนที่ทำให้เกิดสนิมลงได้ เรียกว่า การรมดำ คือการนำบาตรไปเผา แล้วทาน้ำยาที่ผสมโบรอนซ์เหล็กให้ทั่วบาตรก่อนนำไปรมควัน จนได้บาตรที่เป็นสีดำสนิท

อีกกรรมวิธีที่ได้มาซึ่งบาตรสีเดียว เรียกว่า การสุ่มเดียว ได้มาจากการนำบาตรไปเผาด้วยฟืนที่ทำจากไม้สัก จะให้บาตรออกมาเป็นสีเดียว

เอกลักษณ์รูปทรงบาตร

“บาตรพระ” มีอยู่ 5 ทรงด้วยกัน โดยรูปทรงส่วนใหญ่ มักเลียนแบบจากธรรมชาติ ทรงบาตรพระทั้ง 5 ทรง มีดังนี้

1. ทรงไทยเดิม มีฐานป้าน ก้นแหลมจึงไม่สามารถวางบนพื้นราบได้ต้องวางบนฐานรองบาตรสลกบาตร
2. ทรงตะโก ฐานมีลักษณะคล้ายทรงไทยเดิม แต่ก้นมนย่อ สามารถวางราบบนพื้นได้
3. ทรงมะนาว รูปร่างมน ๆ คล้ายกับผลมะนาวแบน สามารถวางราบบนพื้นได้
4. ทรงลูกจัน เป็นบาตรทรงเตี้ย ลักษณะคล้ายทรงมะนาวแต่จะเตี้ยกว่าสามารถวางราบบนพื้นได้
5. ทรงหัวเสือ รูปทรงคล้ายกับทรงไทยเดิม แต่ส่วนฐานตัดเล็กน้อย สามารถวางราบบนพื้นได้

สำหรับทรงไทยเดิมและทรงตะโกนั้นจัดว่าเป็นทรงโบราณ ที่มีมาับร้อยปีแล้ว ขณะที่ทรงมะนาวและทรงลูกจันนั้นมีอายุประมาณ 80-90 ปี ส่วนทรงหัวเสื่อเป็นรุ่นหลังสุดมีมาประมาณ 30 ปี เป็นทรงที่พระสหายธรรมยุติกนิกายนิยมใช้ ส่วนทรงที่ได้รับความนิยมมากที่สุดในปัจจุบันได้แก่ ทรงมะนาว และทรงหัวเสื่อ

ภูมิปัญญาในเรื่องการทำบาตรพระจึงถือเป็นส่วนหนึ่งของงานหัตถกรรมอันเกี่ยวเนื่องกับพระพุทธศาสนา ซึ่งอยู่คู่กับวิถีคนไทยพุทธมาเนิ่นนาน การทำบาตรแบบดั้งเดิมเป็นการทำมือเน้นความประณีต ด้วยเครื่องมือเครื่องมือแบบโบราณ บาตรพระแต่ละใบจึงใช้เวลาการผลิตอย่างน้อยราวหนึ่งสัปดาห์

ปัจจุบันความนิยมใช้บาตรพระที่ทำด้วยมือลดน้อยลงเหลือเพียงการจำหน่ายเป็นของที่ระลึกหรือรับสั่งการทำจากพระภิกษุสงฆ์โดยตรงเท่านั้น ทำให้ชาวบ้านบาตรที่มีอาชีพทำบาตรส่วนใหญ่หันไปประกอบอาชีพอื่น คงเหลือกลุ่มช่างทำบาตรบุที่ยังยืนหยัดสานต่อผลงานที่เป็นเอกลักษณ์ของชุมชนบ้านบาตร เพียง 3 ครอบครัวเท่านั้น

วิถีคนทำบาตรบุ ที่บ้านบาตร

บาตรพระ มีความสำคัญอย่างมากกับการประกอบอาชีพของผู้คนในชุมชนบ้านบาตร และหากจะพูดถึงแหล่งตีบาตรพระที่ใหญ่ที่สุดในประเทศไทย คือ ‘ชุมชนบ้านบาตร’ ซึ่งปัจจุบันตั้งอยู่บริเวณสี่แยกเมรุปูน ใกล้วัดสระเกศ ซอยบ้านบาตร ถนนบำรุงเมืองและถนนบริพัตร แขวงสำราญราษฎร์ เขตป้อมปราบศัตรูพ่าย กรุงเทพมหานคร ซึ่งสันนิษฐานว่า บรรพบุรุษของชุมชนบ้านบาตรเป็นชาวกรุงศรีอยุธยา ที่อพยพมาตั้งแต่วัยเยาว์ครั้งครั้งที่ 2 ด้วยชาวกรุงศรีอยุธยากลุ่มนี้มีความชำนาญด้านการตีบาตรได้อพยพย้ายถิ่นฐานเข้ามาตั้งหมู่บ้านทำบาตรเหล็กในกรุงเทพฯ ราว พ.ศ. 2326 สมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช โปรดให้สถาปนากรุงเทพมหานครขึ้นเป็นราชธานี ในช่วงต้นของราชวงศ์จักรีนั้น พระมหากษัตริย์ พระบรมวงศานุวงศ์ และผู้มีฐานะ นิยมสร้างวัด ทำให้กรุงเทพฯ มีวัดและพระสงฆ์อยู่เป็นจำนวนมาก การตีบาตรพระจึงเป็นอาชีพหนึ่งที่เฟื่องฟูในขณะนั้น และกลายเป็นอาชีพที่หล่อเลี้ยงชีวิตของชาวบ้านบาตรเรื่อยมา บ้านบาตรจึงเป็นชุมชนแห่งเดียวในประเทศไทยที่มีการทำบาตรพระสงฆ์ด้วยมือ ตามแบบอย่างโบราณมาโดยตลอด

เอกลักษณ์ของบาตรพระสงฆ์ฝีมือของชุมชนบ้านบาตรแห่งนี้คือรอยตะเข็บ 8 ชั้นจาง ๆ ที่ปรากฏอยู่รอบบาตร และถือเป็นอาชีพหลักของคนในชุมชนนี้มาตั้งแต่ครั้งโบราณ

ดังนั้นบาตรพระ ของชาวชุมชนบ้านบาตรจึงมีชื่อเสียงมาก เพราะเป็นบาตรบุทำมือที่ต้องขึ้นรูปด้วยการตีเหล็กประสานเข้าด้วยกันทีละแผ่น ช่างตีบาตรจะแบ่งหน้าที่กันทำตามกระบวนการ ประกอบด้วย ช่างตีขอบ ช่างต่อบาตร ช่างแล่น ช่างลาย ช่างตี และช่างตะไบ ซึ่งต้องอาศัยฝีมือและความอดทนอย่างสูง บาตรหนึ่งใบกว่าจะสำเร็จต้องใช้เวลาหลายวัน

โดยทั่วไปบาตรพระสงฆ์ในสยามมหานิกายหรือเถรวาท ซึ่งเป็นพระสงฆ์ส่วนใหญ่ของประเทศที่สืบทอดสายมาจากลัทธิลังกาวงศ์ ตั้งแต่สมัยสุโขทัย นิยมใช้บาตรทรงมะนาวขนาดปากกว้างราว 7-8 นิ้ว ต่างจากบาตรพระสายวิปัสสนาหรือธรรมยุติกนิกาย ที่ตั้งขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 3 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ โดยล้นเกล้ารัชกาลที่ 4 ขณะทรงผนวชฉันอาหารมื้อเดียว มักใช้บาตรขนาดปากกว้าง 9-10 นิ้ว ทรงตะโกหรือทรงหัวเสื่อ

กรรมวิธีทำบาตรพระ

วัสดุที่ใช้ทำบาตรในอดีตคือ ตัวถังเหล็กยางมะตอย ที่ทางเทศบาลกรุงเทพมหานครใช้ใส่ยางมะตอยเพื่อราดถนน ซึ่งนำถังเหล็กมาเผาคราบยางมะตอยอยู่แถววัดสะแกศ ซึ่งอยู่ใกล้กับบ้านบาตร เมื่อถึงเวลาจะมีคนนำถังยางมะตอยที่ใช้แล้วมาส่งให้ที่ชุมชน โดยถังยางมะตอยทำจากเหล็ก มีเนื้อบาง ทำให้สามารถตีบาตรได้ง่าย สะดวก และราคาไม่แพง แต่ปัจจุบันเปลี่ยนมาใช้เหล็กซิงค์และทองแดงเป็นวัสดุที่ใช้ทำบาตรเพราะหาซื้อได้ง่ายกว่า ประกอบกับถังยางมะตอยก็หาซื้อได้ยากขึ้นในปัจจุบัน

วัสดุอุปกรณ์ที่ใช้ในการทำบาตร

1. ค้อนปอนด์ขนาดต่าง ๆ (1.5-2 ปอนด์) ใช้สำหรับตีเหล็ก และตีบาตรให้เรียบ
2. คีม ใช้สำหรับหักเหล็ก (หักฟันปลา)
3. ทังเหล็ก ใช้สำหรับรองในการทุบเหล็กและตีเหล็กขึ้นขอบบาตร
4. กรรไกรจัก ใช้สำหรับการจักเหล็ก
5. ค้อนลาย ใช้สำหรับทำลาย

กะล่อน

ทั่งลาย

ลูกกะล่อน

6. ทั่งลาย ทำด้วยไม้เนื้อแข็งใช้สำหรับเป็นที่รองรับส่วนโค้งของขอบบาตรเพื่อทำลวดลายบาตร
7. กรรไกรตัด ใช้สำหรับตัดแผ่นเหล็ก
8. ลูกกะล่อนและตัวลูกกะล่อนขนาดต่าง ๆ ใช้สำหรับรองรับในการทำบาตรและตีบาตร ลูกกะล่อนที่ใช้มีหลายขนาดขึ้นอยู่กับขั้นตอนว่าต้องการความละเอียดมากน้อยเพียงไร เช่น การตีบาตร ก็ต้องใช้ลูกกะล่อนที่เรียบละเอียดมากที่สุด
9. เตา ใช้สำหรับเผาแล่น

ขั้นตอนการทำบาตร

บาตรที่ถูกต้องตามหลักพระธรรมวินัยนั้น ต้องเป็นบาตรบุ หรือบาตรที่ทำขึ้นด้วยมือ และประกอบด้วยเหล็ก 8 ชั้น มีใบบาตรหล่อซึ่งผลิตด้วยเครื่องจักร การทำบาตรในแบบโบราณเป็นลักษณะของการทำด้วยมือซึ่งมีความประณีตและใช้เวลาในการทำค่อนข้างนาน บาตรหนึ่งใบกว่าจะสำเร็จต้องใช้เวลาหลายวัน ซึ่งการทำบาตรบุนี้มีขั้นตอนต่าง ๆ โดยแบ่งเป็นขั้นตอนที่สำคัญ ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การตีขอบบาตร

การตีขอบบาตร ถือเป็นขั้นตอนแรกของการทำบาตร พระสงฆ์ เนื่องจากขอบบาตรจะเป็นตัวกำหนดว่าบาตรใบนั้นจะมีขนาด และรูปทรงอย่างไร การขึ้นรูปขอบบาตรเริ่มจากการนำเหล็กมาตัดตามขนาดของบาตร เช่น บาตรขนาด 9 นิ้ว จะต้องตัดแผ่นเหล็ก ให้มีความยาว 10 นิ้ว เพื่อเหลือเนื้อที่ไว้ประกบปลายทั้งสองข้าง เมื่อได้เหล็กที่มีขนาดตามต้องการแล้วก็นำมาตีขมวดเป็นวงกลม ซึ่งเหล็กที่นำมาใช้นั้นจะใช้ฝาดึงน้ำมันหรือใช้เหล็กแผ่นก็ได้

การตีเชื่อมรอยต่อใช้เวลาราว 4-5 นาที ระหว่างตีต้องค่อยๆ ตัดโค้งเหล็กให้เป็นรูปพระจันทร์เสี้ยวเพื่อง่ายต่อการนำปลายทั้งสองด้านมาประกบ เหล็กที่ใช้ตีขึ้นรูปขอบบาตรใช้เหล็กซิงค์เบอร์ 20 (หนา 1 หุน กว้าง 6 หุน) เมื่อได้เหล็กแผ่นขนาดใหญ่มาก ช่างจะต้องนำมาซอยให้เหลือขนาด 20 x 20 นิ้ว เหล็กที่ใช้ตีขึ้นรูปขอบบาตรจะมีความหนาบางตามขนาดของบาตร ส่วนเหล็กที่ใช้ทำตัวบาตรก็จะบางลงไปตามความเหมาะสม เครื่องมือทุกอย่างในการทำบาตรบุเป็นเหล็กทั้งหมด ที่สำคัญคือเป็นอุปกรณ์โบราณที่ใช้สืบทอดกันมาตั้งแต่ครั้งโบราณ

การตีขอบบาตร

การขึ้นรูปหรือการประกอบกง

ขั้นตอนที่ 2 การขึ้นรูปหรือการประกอบกง

ขั้นตอนการขึ้นรูปหรือการประกอบกง ช่างจะตัดแผ่นเหล็กเป็นรูปกากบาท ซึ่งเรียกว่า ‘กง’ จากนั้นจึงตัดงอขึ้นรูปแล้วนำมาติดกับขอบบาตร เมื่อขึ้นรูปเสร็จ จะเหลือช่องว่างรูปสามเหลี่ยมใบโพ 4 ช่อง ช่างจะวัดและตัดแผ่นเหล็กรูปร่างเหมือนใบหน้าวัว 4 ชิ้น ที่เรียกว่า ‘หน้าวัว’ หรือ ‘กลีบบัว’ เพื่อใช้เป็นตะเข็บเชื่อมประสานกับส่วนต่างๆ ตีให้งอเล็กน้อยตามรูปทรงของบาตรซึ่งเมื่อประกอบกันแล้ว จะได้บาตรที่มีตะเข็บ 8 ชิ้นพอดี ปัจจุบันลดลงเหลือ 6 ชิ้น เพื่อง่ายต่อการเชื่อมเข้าหากัน

ช่างขึ้นรูปบาตรจึงต้องมีความชำนาญอย่างมาก โดยเฉพาะขั้นตอนการตัดเหล็กให้เป็นรูปกากบาทและกลีบบัว เพราะเป็นการตัดครั้งละลูกเท่านั้น แต่ละชิ้นต้องทำเครื่องหมายกำกับเพื่อง่ายต่อการนำมาติดขึ้นรูปกับขอบบาตร

การใช้ไฟแรงมากในการเผาถ่าน

ขั้นตอนที่ 3 การเผาถ่าน

การเผาถ่าน คือการเชื่อมประสานรอยตะเข็บ ให้เหล็กเป็นเนื้อเดียวกัน โดยใช้ผงทองแดงกับน้ำประสานทอง ทาให้ทั่วบาตรก่อน เพื่อให้หน้าประสานทองเชื่อมโลหะไม่ให้มีรูรั่ว และป้องกันการเกิดสนิม สมัยโบราณใช้เตาสูบแบบที่ใช้มือสูบลมแรงไฟ แต่ปัจจุบันหากบาตรขนาดใหญ่ใช้เตาฟืน แต่เมื่อไม้ฟืนหายากขึ้นจึงเปลี่ยนมาใช้เตาถ่าน เผาด้วยเครื่องเป่าลมไฟฟ้า

ซึ่งก็เป็นกรรมวิธีแบบโบราณที่สืบทอดกันมาถึงปัจจุบัน การเผาบาตรต้องใช้ไฟแรงมาก เผาจนกระทั่งเนื้อเหล็กเปลี่ยนเป็นสีแดงทั้งใบ หมั่นกลับให้บาตรได้รับความร้อนครบทั้ง 4 ด้าน แล้วจึงนำลงจากเตาทิ้งไว้จนเย็นตามธรรมชาติ ห้ามใช้น้ำราดเพราะเหล็กจะแข็งตัวทำให้ยากต่อการตีแต่งรูป หลังจากบาตรแห้งแล้วจึงนำไปขัดด้วยน้ำยาล้างจานทั่วไป ปล่อยให้แห้ง

การทุบตะเข็บ

การลาย

ขั้นตอนที่ 4 การทุบตะเข็บ

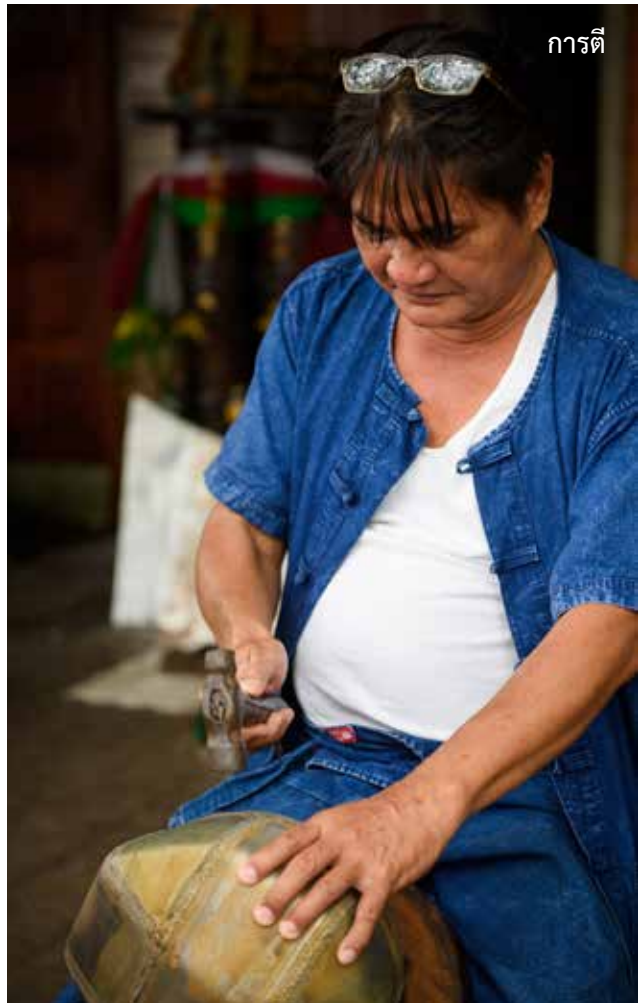
ขั้นตอนการทุบตะเข็บ ต้องทุบให้เรียบเนียน นับว่าเป็นขั้นตอนที่ช่างต้องใช้แรงอย่างมาก เทคนิคการทุบขึ้นอยู่กับความถนัดของช่าง เช่น บางคนถนัดเริ่มทุบจากขอบบาตรไปหาแก่นบาท บางคนเริ่มจากตรงกลางคือส่วนที่ป่องที่สุดไล่ไปเรื่อยๆ จนรอบตัวบาตร โดยที่ใช้เวลาอย่างน้อยไม่ต่ำกว่า 2 ชั่วโมงต่อหนึ่งใบ และต้องใช้จั้งหวะการทุบที่สม่ำเสมอ

ขั้นตอนที่ 5 การลาย

การลาย หรือการออกแบบรูปทรง โดยจะใช้ ‘ค้อนลาย’ ซึ่งเป็นค้อนรูปโค้งงอ หัวค้อนมีลักษณะแหลม เคาะด้านในของบาตร สำหรับที่รองเคาะนั้นเป็นทังไม้สี่เหลี่ยมขนาดพอเหมาะกับบาตร เรียกว่า “ทังลาย” ทำจากไม้เนื้อแข็ง เช่น ไม้มะค่า การลายบาตรใช้เวลาอย่างน้อย 2 ชั่วโมง ขึ้นอยู่กับความชำนาญของช่าง

ขั้นตอนที่ 6 การตี

ในขั้นตอนการตี ช่างจะใช้ค้อนเหล็กตีผิวด้านนอกของบาตรให้รอบ เพื่อให้ส่วนที่นูนออกมาจากการลายเรียบเสมอกัน รวมทั้งตีให้รอยตะเข็บที่ยังขรุขระเรียบเสมอกัน จากนั้นนำไป ‘ตีลาย’ บนทังไม้ เพื่อให้ได้รูปทรงตามต้องการ แล้วจึงใช้ตะไบตกแต่งให้สวยงามอีกครั้ง จะได้บาตรสีเงินขึ้นเงาแวววาว

การตี

การสุม หรือระบมบาตร

ขั้นตอนที่ 7 การสุม หรือระบมบาตร

ขั้นตอนการสุม หรือระบมบาตร เพื่อป้องกันการเกิดสนิม โดยในสมัยโบราณจะใช้กำมะถันทา จากนั้นจึงนำบาตรมากองรวมๆ กันแล้วใช้หม้อครอบสุม เพื่อเพลิงที่ใช้จะเป็นเศษไม้สักจากร้านขายเครื่องไม้ซึ่งมีอยู่รอบภูเขาทอง เนื่องจากไม้สักเป็นไม้ที่ให้ความร้อนสูง บาตรที่ได้จากการสุมจะมีสีดำ จากนั้นจึงใช้น้ำมันมะพร้าวทาที่บ่ออีกครั้ง แต่ปัจจุบันนิยมใช้น้ำมันกั้นสนิมชะโลมให้ทั่วตัวบาตรแทน

ส่วนรรมดำคือ การนำบาตรไปเผาจนดำ รอให้เย็น จากนั้นจึงนำน้ำยาที่ทำจากส่วนผสมของใบขี้เหล็ก แอลกอฮอล์ และน้ำมันชะแล็ก มาทาให้ทั่วทั้งด้านนอกและด้านในบาตรตากให้แห้ง แล้วนำไปรมควันอีกครั้ง ถ้าจะให้สีดำสนิทก็ให้น้ำยาหลาย ๆ เทียว การรรมดำต้องทำในวันที่อากาศดี แดดจัด สีจึงดำเป็นเงาสวยงาม นอกจากนั้นปัจจุบันยังมีการทำให้เกิดลวดลาย ด้วยการใช้ค้อนค่อยๆ ตีให้ขึ้นลาย ซึ่งเรียกกันว่า ‘บาตรตีเม็ด’

ขั้นตอนที่ 8 การทำสี

ขั้นตอนการทำสี เป็นขั้นตอนสุดท้าย ซึ่งทำให้บาตรเป็นสีต่าง ๆ เช่น สุมเขียว (สีเขียว) รรมดำ (สีดำสนิท) นั้นถือเป็นเทคนิค เฉพาะตัวของช่างแต่ละคน รวมทั้งการแกะสลักลวดลายไทย การตีตรา การสลักชื่อช่างผู้ทำ ตามความพอใจของช่างตีบาตร

สีของบาตรพระนั้นส่วนใหญ่จะนิยมสีดำเป็นหลัก ช่างเก่าแก่ของบ้านบาตร โดยทั่วไปจะใช้กรรมวิธี 2 แบบ คือ ‘สุมเขียว’ และ ‘รมดำ’ ซึ่งสุมเขียว คือการนำเศษไม้สักมาเผาให้เกิดความร้อน แล้วจึงนำบาตรไปเผาในฟืนไม้สัก บาตรที่ได้จะเป็นสีเขียวปึกแมลงทับ

การทำสี

การเลือกซื้อบาตรพระ

ข้อแนะนำสำหรับการเลือกบาตรพระสงฆ์ที่ดี ให้ใช้วิธีลูบดูตะเข็บข้างในกันบาตรว่าเรียบหรือขรุขระอย่างไรบ้าง บางคนก็ใช้วิธีใช้ไม้เคาะฟังเสียง เพราะบาตรทำแบบนี้เมื่อเคาะแล้วจะมีเสียงกังวานเหมือนเสียงระฆัง บาตรแต่ละลูกก็จะมีเสียงไพเราะต่างกันออกไป บางคนก็เคาะดูว่าบาตรลูกไหนให้เสียงเพราะที่สุด ก็ซื้อไปนั้นไป

ความรู้ที่เกี่ยวกับบาตรบุ

การตีบาตร 8 ขอบ พระวินัยได้กำหนดไว้ว่า บาตรจะต้องมีตะเข็บทั้งหมด 8 ชั้น เพราะบาตรเป็นหนึ่งในอัฐบริขาร 8 ของพระที่ใช้

กลุ่มบุคคลที่ซื้อไปใช้ ส่วนมากจะเป็นพระสายธรรมยุติ ในแถบบริเวณภาคอีสาน ที่จะเคร่งครัดเป็นพิเศษ รวมถึงประชาชนทั่วไปที่สนใจซื้อไปทำบุญถวายพระ

การทำบาตรในปัจจุบัน วิธีการทำบาตรปี้มนั้นทำด้วยเครื่องไม่มีตะเข็บ ทำได้เร็วเพราะมีบล็อกในการทำบาตรบาตรปี้มนจะคุณภาพไม่ดีเท่ากับบาตรทำมือ

บาตรเก่าซ่อมได้ ชุมชนบ้านบาตรรับซ่อมบาตรเก่าที่เหลือใช้ เพราะโดยมากพระที่สึกแล้วจะทิ้งบาตรไว้ที่วัด เพราะถือว่าเป็นของสูง

ตะเข็บบาตร มีทั้งตะเข็บทองแดงและตะเข็บเหล็ก ตะเข็บทองแดงเมื่อนำไปปรนควันจะปรากฏชัดเจนเป็นรูปกากบาทบนตัวบาตร

ความเชื่อการไหว้ครู ศาลพ่อปู่ ก่อนตีบาตร

การทำบาตร มิใช่ทำกันอย่างง่าย ๆ ช่วงที่ทำบาตรใน
บ้านบาตร เชื่อว่ามี “ครู” ประสิทธิ์ประสาทวิชาความรู้ที่เรียก
ว่า “พ่อปู่ หรือ ปู่ครู” ชาวบ้านเชื่อกันว่า “พ่อปู่” เป็นบุคคล
ธรรมดาที่มีความเชี่ยวชาญและเป็นบรมครูเรื่องการทำบาตร
มาตั้งแต่ครั้งโบราณ ชาวบ้านจึงให้ความเคารพนับถือสืบทอด
กันมา และได้ตั้งศาลพ่อปู่ไว้กลางหมู่บ้าน เพื่อสักการบูชา
เชื่อกันว่าศาลนี้สามารถปกป้องรักษาให้ทุกคนในหมู่บ้าน
อยู่เย็นเป็นสุข เป็นที่ยึดเหนี่ยวทางจิตใจ ทุก ๆ ปี จะมีพิธีไหว้
ครูที่ศาลพ่อปู่ ด้วยอาหารหวาน และที่สำคัญคือ เหล้าขาว ใน
วันพฤหัสบดีแรกของเดือนเมษายน (ช่วงสงกรานต์) เพื่อให้
เกิดความเป็นสิริมงคลของช่วงทำบาตรในการทำบาตร

ความเป็นมาและเรื่องราวของบาตร

บาตรใบแรกของพระพุทธเจ้า

ในสมัยพุทธกาลกล่าวไว้ในปฐมสมโพธิ และพระวินัย
ปิฎกมหารวรรคว่า บาตรใบแรกของพระพุทธเจ้าคือ บาตรที่
ขมิถุการพรหม นำมาถวายคราวเสด็จออกทรงผนวช ณ ฝั่งแม่น้ำ
อนโนมา บาตรนั้นหายไปตอนรับข้าวมธุปายาสจากนางสุชาดา
ท้าวจตุมหาราช เทพผู้อภิบาลรักษาโลกประจำอยู่ที่ศหัสสี่ ทรง
หยั่งทราบในพระอธยาศัยจึงนำบาตรศิลาที่มีพรณรังสีเขียวมา
ถวายองค์ละ 1 ใบ รวมเป็น 4 ใบ พระพุทธองค์ทรงรับบาตร
ทั้งสี่ แล้วอธิษฐานเข้าเป็นใบเดียวกัน พระพุทธประวัติตอนนี
จึงเป็นที่มาของพระพุทธรูปปางประสานบาตร และธรรมเนียม
การสร้างบาตรให้เป็นรอยประสานต่อกันเป็นตะเข็บ ประหนึ่ง
การประสานบาตรของพระพุทธเจ้าในครั้งนั้นด้วย

ในพระวินัยปิฎกจุลลวคค์ยังได้กล่าวถึงบาตรที่อนุญาต
ไว้มี 2 ชนิด คือ “บาตรดิน” และ “บาตรเหล็ก” มีขนาด 7-11 นิ้ว
และไม่ควรถเกิน 11 นิ้ว ประกอบด้วยโลหะ 8 ชิ้น มีโครงบาตร
1 ชิ้น ฝาข้าง 2 ชิ้น หน้าวัว 4 ชิ้น และขอบบาตร 1 ชิ้น

วัตรปฏิบัติในการใช้บาตร

พระพุทธองค์ทรงห้ามมิให้ภิกษุ สามเณร ใช้บาตรที่ทำจากโลหะมีค่า เนื่องจากเกรงว่าจะทำให้พระได้รับอันตรายจากโจรผู้ร้ายที่มาแย่งชิงบาตร เพราะในสมัยพุทธกาลนั้น นอกจากพระภิกษุจะออกบิณฑบาตเพื่อนำอาหารมาฉันแล้ว ก็ยังต้องออกธุดงค์ไปตามเมืองต่างๆ เพื่อเผยแพร่ธรรมะด้วย

อีกทั้งการใช้บาตรที่ทำจากของที่มีมูลค่าสูงอย่างเงินหรือ ทองคำ อาจทำให้พระเกิดกิเลสได้ง่าย แต่ในปัจจุบันการใช้บาตรของพระสงฆ์บางวัดที่อาจไม่เคร่งในพระธรรมวินัยมากนักอาจอนุโลมให้ใช้บาตร ที่ทำด้วยวัสดุสแตนเลสได้ สำหรับในกรณีพระสงฆ์ที่บวชไม่นาน เช่น การบวชหน้าไฟ การบวชช่วงเข้าพรรษา 1-3 เดือน เป็นต้น

ความแตกต่างในการทำบาตร แบบโบราณ กับวิธีสมัยใหม่

การทำบาตรในแบบโบราณ เป็นลักษณะของการทำด้วยมือ ซึ่งมีความประณีตและใช้เวลาในการทำค่อนข้างนานกว่าการทำบาตรในยุคปัจจุบัน เช่น การทำบาตรใบใหญ่ ที่มีขนาดเส้นผ่านศูนย์กลางประมาณ 9 นิ้ว จะใช้ระยะเวลาในการทำประมาณหนึ่งสัปดาห์ แต่เดิมใช้หมุดตริงส่วนต่างๆ ของบาตร ปัจจุบันเปลี่ยนมาใช้วิธีการเชื่อมติดกันแทน เพราะช่างที่ทำหมุดเสียชีวิตไปแล้ว จึงไม่มีการสืบทอด กระบวนการตริงบาตรด้วยหมุดจึงหายไป และเปลี่ยนจากเตาสูปมาเป็นเตาถ่าน เป่าด้วยเครื่องเป่าลมไฟฟ้า

ส่วนการทำบาตรในปัจจุบันโดยส่วนใหญ่จากแหล่งผลิตบาตรโดยทั่วไปจะใช้วิธีการปั๊ม คือการทำด้วยเครื่องบาตรจึงไม่มีตะเข็บ สามารถทำได้นับร้อยใบต่อวัน ซึ่งผู้ผลิตบาตรแบบปัจจุบันจะมีต้นแบบ ในการผลิตอยู่ก่อนจึงสามารถผลิตบาตรได้ครั้งละจำนวนมาก และในเวลาที่รวดเร็ว

ส่วนบาตรทำมือของชุมชนบ้านบาตร ยังคงเป็น “บาตรบุ” ที่ทำขึ้นด้วยมือ และประกอบด้วยเหล็ก 8 ชิ้น และสำหรับพระสงฆ์ที่เคร่งครัดพระธรรมวินัยในพุทธศาสนา จะไม่นิยมใช้บาตรที่ใช้เครื่องจักรในการปั๊ม เพราะถือว่าไม่ถูกต้องตามพระธรรมวินัย แต่จะใช้บาตรบุ ที่ตีด้วยมือและมีลักษณะที่ถูกต้องตามหลักพระธรรมวินัยมาแต่สมัยโบราณกาล

ด้วยคุณสมบัติของ “บาตรพระ” ที่ทำด้วยมือ เมื่อเทียบกับราคากับบาตรปั๊มแล้วถือว่าคุ้มค่าเป็นอย่างมาก มีทั้งความคงทน ความหลากหลายของรูปทรงอันสืบทอดมาจากภูมิปัญญาของบรรพบุรุษ และที่สำคัญยิ่งคือ บาตรบุทุกใบที่ผ่านการทำมือจากบ้านบาตรได้หลอมรวมเอาจิตวิญญาณของช่างแขนงต่างไว้เป็นหนึ่งเดียว บาตรทำมือจึงนับวันจะมีราคาสูงขึ้น อนาคตของการทำบาตรบุ ที่ชุมชนบ้านบาตร จึงไม่อาจคาดคะเนได้ว่าจะอยู่คู่สังคมไทยไปอีกนานเท่าใด หากคนไทยด้วยกันเห็นคุณค่าและอยากธำรงรักษาไว้ สามารถทำได้ด้วยการอุดหนุนผลิตภัณฑ์ของชุมชนบ้านบาตร

แม้ในวันนี้ ภูมิปัญญาบาตรบุ เหมือนกำลังจะหายไปจากสังคมไทย แม้จะเหลือครอบครัวที่ทำบาตรอยู่เพียงไม่กี่ราย แต่เสียงตีบาตรก็ยังคงดังก้องกังวานอยู่ในชุมชน คล้ายกับจะบอกให้ผู้คนที่ผ่านไปผ่านมารู้สึกได้ว่า ชุมชนบ้านบาตรยังเป็นชุมชนที่มีชีวิต และยังสืบทอดวิธีการการทำบาตรบุแบบโบราณอีกต่อไปตราบนานเท่านาน

บาตรบุ

บาตรทั่วไป

แหล่งที่มาข้อมูล และเอกสารที่ใช้ในการอ้างอิงการจัดทำข้อมูล

ลัษณ์ภษณนงอารีย์ สยรดทอง ทรอกบ้านบตร ถนนบรพตร เขตบ้อมปราบ กรุงเทพฯ

www.banbatt.com , www.manager.co.th , www.dhammajak.net